

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และเมืองโบราณแม่ฮ่องสอน รวมทั้งเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะกายภาพและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน และเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารุ่นนี้ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 บริบทเกี่ยวกับเมืองแม่ฮ่องสอน

2.1.1 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองแม่ฮ่องสอน

2.1.2 เมืองโบราณแม่ฮ่องสอน

2.1.3 ชุมชนและสภาพแวดล้อมของเมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน

(1) ย่านเมืองเก่าแม่ฮ่องสอน

(2) เส้นทางการคมนาคมในตัวเมืองแม่ฮ่องสอนเดิม

(3) พื้นที่ทางประวัติศาสตร์

2.2 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องการการศึกษารุ่นนี้

2.2.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

2.2.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

2.3 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 บริบทที่เกี่ยวกับเมืองแม่ฮ่องสอน

2.1.1 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองแม่ฮ่องสอน

ประวัติศาสตร์ของเมืองแม่ฮ่องสอน ที่ได้เริ่มต้น และมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ดังนี้ประมาณปี พ.ศ. 2374 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าเชียงใหม่ ได้ให้เจ้าแก้วเมืองมา ออกมาจับช้างป่าเพื่อนำไปไว้ใช้งานเจ้าแก้วเมืองมาได้เดินทางมาทางเมืองปาย โดยเลียบตามฝั่งแม่น้ำปายลงมาทางใต้ จนพบพื้นที่ราบป่าโปร่งแห่งหนึ่งริมฝั่งแม่น้ำปายเป็นบริเวณที่หมู่ปามหาकिनเป็นจำนวนมากเห็นว่าทำเลดีเหมาะสมจะตั้งเป็นบ้านเมือง จึงหยุดพักไพร่พลแล้วรวบรวมชาวบ้านซึ่งเป็นคนไต (ไทใหญ่) ที่อยู่กระจัดกระจายมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน และแต่งตั้งชาวไตชื่อพะกำหม่องเป็นหัวหน้าปกครองหมู่บ้าน ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านโป่งหมู ต่อมาเพี้ยนเป็น ปางหมู หรือ บ้านปางหมู อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร

เมื่อจัดตั้งหมู่บ้านเสร็จแล้ว เจ้าแก้วเมืองมาได้เดินทางล่องลงมาทางใต้จนถึงลำห้วยแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชาวไทยใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนแล้ว จึงหยุดพักไพร่พลและให้ช้างต่อหมอควาญออกจับช้างป่าในบริเวณนั้นและตั้งคอกฝึกสอนช้างป่าที่ริมลำห้วย พร้อมกับมอบหมายให้แสน โคมบุตรเขยพะกำหม่องที่ติดตามมาออกไปชักชวนชาวไทยใหญ่ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่กระจัดกระจายให้มาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน จากนั้นได้แต่งตั้งแสนโคมเป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “แม่ฮ่องสอน” (“แม่” คือ “แม่น้ำ” “ฮ่อง” ตามภาษาไทยใหญ่ คือ “ร่องน้ำ” หรือ “ท้องร่อง” หรือ “ลำธาร” และ “สอน” ตามภาษาไทยใหญ่ คือ “เรียน” หรือ “สอน”) ดังนั้น “แม่ฮ่องสอน” หมายถึง ร่องน้ำอันเป็นสถานที่ฝึกสอนช้างป่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2399 ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ได้เกิดการสู้รบกัน ในหมู่บ้านชาวไทยใหญ่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ทำให้ชาวไทยใหญ่ในเขตพม่า พากันอพยพข้ามฝั่งแม่น้ำสาละวิน เข้ามาอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านปางหมู บ้านแม่ฮ่องสอน บ้านขุนยวม และเมืองปาย และในการอพยพเข้ามาครั้งนี้มีชายหนุ่มชาวไทยใหญ่ ผู้หนึ่งชื่อ ชานกะเล ซึ่งตามตำนานไต (ไทยใหญ่) กล่าวว่าชานกะเลเป็นยอดทหารฝีมือเอกของเจ้าฟ้าโกهران เจ้าฟ้าชาวไทยใหญ่ผู้ปกครองนครหมอกใหม่ ชานกะเลเป็นคนรักของเจ้านางเม็ยะ หลานของเจ้าฟ้าโกهران ที่ได้รับการเลี้ยงดูเหมือนลูกเพราะเจ้าฟ้าโกهرانไม่มีโอรส ธิดาเจ้าฟ้าโกهرانเป็นผู้มีอาคมขลังคู่ร้าย บ้าอำนาจ ต้องการให้ชานกะเลยกทัพไปตีเมืองแสนหวี เชียงรุ่งและเชียงของ หาก

ชนะกลับมาจะแต่งตั้งเป็นมหาอุปราชและจัดการอภิเษกกับ เจ้านางเม็ยะแต่ชานกะเลเห็นว่าทั้ง 3 เมืองเป็นชาวไทยใหญ่เหมือนกัน ไม่ควรเข่นฆ่าทำลายล้างกันจึงทูล ทัดทานแต่ไม่ได้ผล ชานกะเลจึงหลบหนีออกจากเมืองหมอกใหม่ โดยการช่วยเหลือของเจ้านางเม็ยะ ชานกะเลพร้อมด้วยอ่องละและอ่องปาน ได้เดินทางมาถึงกลางป่า (บริเวณวัดผาอ่างปัจจุบัน) จึงได้หยุดพัก ขณะที่อ่องละกับอ่องปานออกไปหาผลไม้อยู่นั้นชานกะเลนั่งอยู่เพียงลำพัง ถูกเสือโคร่งตัวใหญ่ตะครุบจากทางด้านหลัง บังเอิญลูกสาวของพะก่าหม่อง ชื่อคำใส ได้ช่วยไว้ทันจึงพากัน ไปอยู่อาศัยที่บ้าน โป่งหมูของพะก่าหม่อง ต่อมาพะก่าหม่องเห็นว่าเป็นคนดี ขยัน ซื่อสัตย์ จึงยกคำใสให้เป็นภรรยาโดยไม่รู้ว่า ชานกะเลมีคนรักอยู่แล้ว (ชานกะเลและคำใสมีบุตรด้วยกัน 1 คน คือ นางคำ) ชานกะเลได้พยายาม ส่งข่าวให้เจ้านางเม็ยะคิดว่าตนยังมั่นคงในความรักที่มีต่อเจ้านางจนความทราบถึงพะก่าหม่อง จึงจับอ่องละและอ่องปาน ไปกักตัวไว้ที่ขุนยวม เพื่อตัดการติดต่อระหว่างชานกะเลกับเจ้านางเม็ยะ

ปี พ.ศ. 2409 ได้เกิดการสู้รบกันระหว่างเจ้าฟ้าเมืองนากับเจ้าฟ้าโกهرانแห่งเมืองหมอกใหม่ เจ้าฟ้าโกهرانสู้ไม่ได้จึงหนีมาอยู่ที่เมืองปายพร้อมกับเจ้านางเม็ยะ เมื่อมาอยู่เมืองปายเจ้าฟ้าโกهرانก็คบคิดกับอัสวินชาวเขาเพื่อไปตีเมืองเชียงใหม่หากชนะจะยกเจ้านางเม็ยะให้ชานกะเลทราบข่าวจึงรีบรุดไปเมืองปาย ออกอุบายขออาสาไปแทนและขอประลองฝีมือตัวต่อตัวกับทหารเอกของเจ้าฟ้าโกهرانจนสามารถฆ่าทหารเอกตายที่ละคนสองคน แล้วได้ทูลทัดทานไม่ให้เจ้าฟ้า โกهرانไปตีเมืองเชียงใหม่ เจ้าฟ้าโกهرانรู้อุบายจึงโกรธแค้นมาก หาโอกาสทำร้ายชานกะเล บังเอิญคำใสมาพบเข้าตัดสินใจเอาตัวเข้าขวางจึงถูกมีดเหน็บของเจ้าฟ้าโกهرانปักอกตาย

ชานกะเล รู้ซึ่งในน้ำใจรักอันมั่นคงของคำใส เพื่อทดแทนน้ำใจและคุณความดีนี้ ชานกะเลจึงไม่ปรารถนาจะกลับไปเมืองหมอกใหม่ ได้พาเจ้านางเม็ยะคืนสู่บ้าน โป่งหมู แล้วอพยพครอบครัวพร้อมด้วยปู่โทะคนสนิทที่ติดตามเข้ามาพร้อมกับเจ้าฟ้า โกهران ไปสร้างบ้านขุนยวม โดยรวบรวมชาวไทยใหญ่และกะเหรี่ยงมาอยู่รวมกันตั้งเป็นหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2416 เจ้าบุรีรัตน์ ได้ขึ้นปกครองเมืองเชียงใหม่แทนเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ที่ ถึงแก่พิราลัย ได้รับพระราชทานนามว่า เจ้าอินทวิชยานนท์ และเรียกตัวชานกะเลเข้าเฝ้า และได้แต่งตั้งชานกะเลเป็นพญาสิงหนาท พ่อเมืองขุนยวมคนแรกในปี พ.ศ. 2417 ซึ่งได้นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ขุนยวม จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พญาสิงหนาทราชา” ให้มาปกครองเมืองแม่ฮ่องสอน โดยยกฐานะเมืองแม่ฮ่องสอนขึ้นเป็นเมือง หน้าด่านมีเมืองขุนยวมและเมืองปายเป็นเขตแดน เมืองยวม (แม่สะเรียง) ได้เป็นเมืองรอง

พญาสิงหนาทราชา ได้ปกครองพัฒนาเมืองแม่ฮ่องสอนให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้มีการขุดคูเมืองและสร้างประตูเมืองขึ้นอย่างมั่นคง จนถึง พ.ศ. 2427 พญาสิงหนาทราชาได้ถึงแก่กรรม เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้แต่งตั้งเจ้านางเมวดีขึ้นปกครองแทน ชาวแม่ฮ่องสอนเรียกเจ้านางเมวดีว่า “เจ้าแม่ นางเม็ยะ” โดยให้ปู่โทะ (พญาขันธเสมาราชานุกรักษ์) เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

พ.ศ. 2434 เจ้านางเม็ยะถึงแก่กรรมเจ้าอินทวิชยานนท์ผู้ปกครองนครเชียงใหม่ จึงได้แต่งตั้งพญาเสมาราชานุกรักษ์ เป็นพญาพิทักษ์สยามเขต ให้ปกครองเมืองแม่ฮ่องสอน จนถึง พ.ศ. 2433 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาศรีสหเทพ ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยได้ตรวจราชการพื้นที่หัวเมืองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ จัดระบบการปกครองใหม่เป็น รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองปาย และเมืองยวม (แม่สะเรียง) เป็นหน่วยเดียวกันเรียกว่า “บริเวณเชียงใหม่ตะวันตก” ตั้งที่ว่าการแขวง (เทียบเท่าเมือง) ที่เมืองขุนยวม โดยแต่งตั้ง นายโหมดเป็นนายแขวง (แจ้งความเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ. 119) และในปีเดียวกันนี้ทางเมืองเชียงใหม่ได้แต่งตั้งขุนหลู่ บุตรของพญาพิทักษ์สยามเขต เป็นพญาพิศาลฮ่องสอนบุรี

พ.ศ. 2446 ได้ย้ายที่ว่าการแขวงจากเมืองขุนยวม ไปตั้งที่เมืองยวมแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “บริเวณพายัพเหนือ” จนถึง ปี พ.ศ. 2450 พญาพิทักษ์สยามเขตถึงแก่กรรม ทางเมืองเชียงใหม่จึงได้แต่งตั้ง พญาพิศาลฮ่องสอนบุรี ขึ้นปกครองเมืองแทน

พ.ศ. 2453 รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ตั้งเมืองจัตวาขึ้นกับมณฑลพายัพ ย้าย ที่ว่าการแขวงจากเมืองยวมมาตั้งที่แม่ฮ่องสอนให้ชื่อว่า “จังหวัดแม่ฮ่องสอน” แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ พระศรีสุรราช (เปลื้อง) มาปกครองเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนคนแรก

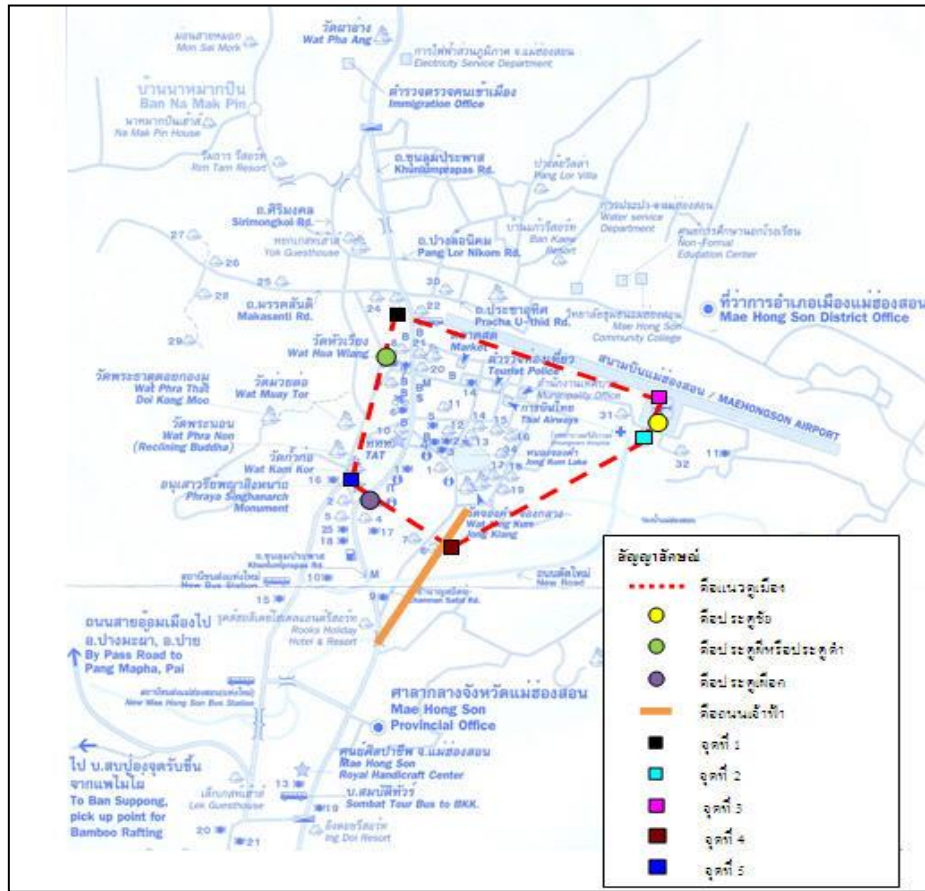
พ.ศ. 2476 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงเลิกการปกครองจากมณฑลเป็นจังหวัดบริหารราชการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาจนกระทั่งทุกวันนี้¹

¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม. “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน”.

โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน (2549), หน้า 53-56

2.1.2 เมืองโบราณแม่ฮ่องสอน

ที่ตั้งและลักษณะกายภาพของเมืองโบราณ

แผนที่ 2.1 ที่ตั้งของเมืองแม่ฮ่องสอนเดิม

ที่มา : โชนิน บุญเฉลย, โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปีพุทธศักราช 2551, 2551, หน้า 69.

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ค่าพิกัด สภาพ ทำเลที่ตั้งของเมืองแม่ฮ่องสอนเดิม

จุดที่ 1 พิกัด X = 391787 พิกัด Y = 2134527

จุดที่ 2 พิกัด X = 392429 พิกัด Y = 2134307

จุดที่ 3 พิกัด X = 392369 พิกัด Y = 2134209

จุดที่ 4 พิกัด X = 391987 พิกัด Y = 2133776

จุดที่ 5 พิกัด X = 391492 พิกัด Y = 2134034

ตั้งอยู่ในแอ่งภูเขา มีที่ราบสูง ๆ ต่ำ ๆ บริเวณที่มีระดับความสูงมากที่สุดคือบริเวณหน้าศาลเก่าลาดต่ำลงสู่บริเวณ วัดหัวเวียงและลาดต่ำลงไปอีกทั้งสองด้าน มีลำน้ำไหลขนาน ทั้ง 2 ด้าน ลำน้ำใหญ่ไหลผ่านทางด้านทิศเหนือและลำน้ำแม่ฮ่องสอนไหลผ่านด้านทิศใต้ ลำน้ำทั้ง 2 ไหลไปบรรจบกันที่บ้านสบป่องและไหลลงสู่แม่น้ำปาย

ลักษณะตัวเมืองเป็นรูปเหลี่ยมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 100 เมตร มีส่วนที่ยื่นออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ บริเวณวัดเก่าก่อนและเรือนจำเก่า ขนาดพื้นที่ของเมืองทั้งหมดประมาณ 1.5 ตารางกิโลเมตร²

สภาพแวดล้อม และลักษณะทางกายภาพ

การก่อสร้างตัวของชุมชนในเขตเมืองแม่ฮ่องสอน เกิดจากมีที่ตั้งเป็นทางผ่านของเส้นทางการค้า ทำให้พื้นที่แม่ฮ่องสอนเป็นที่รู้จัก และสันนิษฐานว่ามีชาวไทยใหญ่ กะเหรี่ยง (ยางแดง)³ และชาติพันธุ์อื่น ๆ อพยพข้ามแม่น้ำสาละวินจากเขตประเทศพม่า เข้ามาตั้งบ้านเรือน และบุกเบิกพื้นที่ทางการเกษตร ชาวไทยใหญ่ส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามที่ราบระหว่างหุบเขา เนื่องจากชาวไทยใหญ่ส่วนใหญ่ทำการเกษตรแบบนาดี⁴ จำเป็นต้องอาศัยที่ราบที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ในการทำนา⁵

ลักษณะของเมืองแม่ฮ่องสอนในอดีตตามประวัติศาสตร์เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองแม่ฮ่องสอนตั้งอยู่ทางทิศใต้ ห่างจากหมู่บ้านโป่งหมู หรือปางหมู ประมาณ 6 กิโลเมตร

² คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ. หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2542), หน้า 83

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ต.40/5 รายชื่อตำบลที่ต่างๆ ทั้งรายชื่อประมาณเลขบิยนแลที่ดิน.อ้างใน ธรรมส์ ศรีรัตนบัลล์ วิทยานิพนธ์. ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่เดิม และไทยใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), 2553

⁴ ยศ สัตตสมบัติ. หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง, หน้า 234. อ้างใน ธรรมส์ ศรีรัตนบัลล์ วิทยานิพนธ์. ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่เดิม และไทยใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), 2553

⁵ ธรรมส์ ศรีรัตนบัลล์วิทยานิพนธ์. ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่เดิม และไทยใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), 2553, หน้า 49

มีลำห้วยแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านว่า “แม่ฮ่องสอน” (“แม่” คือ “แม่น้ำ” “ฮ่อง” ตามภาษาไทยใหญ่ คือ “ร่องน้ำ” หรือ “ท้องร่อง” หรือ “ลำธาร” และ “สอน” ตามภาษาไทยใหญ่ คือ “เรียน” หรือ “สอน”) ดังนั้น “แม่ฮ่องสอน” หมายถึง ร่องน้ำอันเป็นสถานที่ฝึกสอนช้างป่า⁶

ข้อสันนิษฐาน

ประวัติความเป็นมาของเมืองแม่ฮ่องสอนกล่าวถึงเจ้าแก้วเมืองมาตั้งคอกฝึกช้างเพื่อนำไปใช้ในงานที่เมืองเชียงใหม่ โดยใช้บริเวณลำน้ำแม่ฮ่องสอนซึ่งติดอยู่กับตัวเมืองเดิมระหว่างปี พ.ศ. 2397 – 2417 มีผู้คนเข้ามามากมายจึงตั้งเป็นเมืองขึ้น เข้าใจว่าเมืองนี้เป็นเมืองไม่ใหญ่โตมากนัก เนื่องจากการเดินทางยากลำบาก ใช้เวลานานกว่าจะมาถึง คงเป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่กันอย่างสงบ เพราะตัวเมืองมีขนาด 1.5 ตารางกิโลเมตรเท่านั้น และเนื่องจากที่ตั้งสูง ๆ ต่ำ ๆ จึงยากลำบากที่จะทำป้อมปราการ หรือคูเมืองคันดินให้สมบูรณ์ได้ เข้าใจว่ากำแพงมีชั้นเดียว บางที่ขุดล่งล้า บางที่ใช้ไม้เสาเป็นท่อนปักเป็นแนวเท่านั้น⁷ ผู้ปกครองได้มีบทบาทในการพัฒนาเมือง ชานกะเล หรือพญาสิงหนาทราชา ผู้ปกครองเมืองแม่ฮ่องสอน ได้พัฒนาเมืองแม่ฮ่องสอนให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้มีการขุดคูเมืองและสร้างประตูเมืองขึ้นอย่างมั่นคง⁸

การสร้างคูเมืองโบราณเมืองแม่ฮ่องสอน ได้ขุดเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2428 เมื่อนับถึงปัจจุบันคูเมืองแม่ฮ่องสอนโบราณ ได้สร้างเสร็จมาแล้วกว่า 112 ปี ปัจจุบันนี้ไม่มีร่องรอยเหลืออยู่บางแห่งเป็นร่องน้ำไป บางแห่งเป็นส้วมชาวบ้าน และส่วนใหญ่ได้ถูกถมเป็นที่สร้างบ้านเรือนหมดแล้ว ผู้สำรวจได้รับฟังคำบอกจากท่านที่สูงอายุหลายท่านว่าได้เคยเห็นสมัยเมื่อเป็นเด็ก กล่าวว่า คูเมืองมีลักษณะเป็นร่องมีเสาไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 25.30

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

⁶ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม. *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน, (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2549), หน้า 54

⁷ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ. *หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2542), หน้า 83

⁸ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม. *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*, หน้า 55

น้ำ ปักเรียงสลับกันขนาดความสูง 3 -3.50 เมตร ในบางที่ชาวบ้านนำเอาเสาไปทำรั้ว และ
ทำฟืน คูเมืองตอนนั้นเห็นชัดมาก บางที่มีน้ำ บางที่เป็นเพียงคูเมือง หรือร่องที่ไม่มีน้ำ⁹

แนวคูเมืองของตัวเมืองแม่ฮ่องสอนเดิม

แนวคูเมืองของตัวเมืองแม่ฮ่องสอนเดิม คือบริเวณตำบลจองคำ ซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง
แม่ฮ่องสอน ตามแนวผังเมืองโบราณ ดังนี้

ทิศเหนือ เริ่มจากกำแพงวัดหัว เวียงผ่านตลาดสด เลียบแนวสนามบิน ตัดออกหน้าประตู
โรงพยาบาลศรีสังวาลย์และจากแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกของวัดหัว เวียงตัดออกไป
ทาง สามแยก วัดม่วยต่อ เดิมเป็นประตูเมืองเก่าเรียกว่า “ประตูดำ” เพราะใช้เป็นทางนำ
ศพออกไปป่าช้า

ทิศตะวันออก จากหน้าประตูโรงพยาบาลศรีสังวาลย์ เดิมเป็นประตูเมืองเรียกว่า
“ประตูทัพ” ตัดไปตามแนวรั้วโรงพยาบาลศรีสังวาลย์จรดลำน้ำแม่ฮ่องสอน ยังปรากฏ
แนวคูเมืองอยู่บ้าง

ทิศตะวันตก เริ่มจากแนวรั้ว ด้านทิศตะวันออกของวัดก้ำก่อ ตัดออกหลังสำนักงานเขต
พื้นที่การศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน เขต 1 ผ่านหมู่บ้านเลียบแนวถนนผดุงม่วยต่อไปจรด
สามแยก วัดม่วยต่อ

ทิศใต้ เริ่มจากลำน้ำ แม่ฮ่องสอนหลังโรงไฟฟ้าเก่าตัดขนานแนวทุ่งไปสู่ถนนขุนลุม
ประพาส มีประตูเมืองเก่า เรียกว่า “ประตูโขงเหล็ก” ตัดไปจรดกำแพงวัดก้ำก่อ¹⁰

จากข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของ สดต.สามารถ หิมะนันท์ และอาจารย์
สุรศักดิ์ป้อมทองคำ ที่ได้กล่าวตรงกันว่า

...แนวคูเมืองเริ่มตั้งแต่ปากทางเข้าโรงพยาบาลศรีสังวาลย์ (เรียกว่าประตูชัย) ถึงข้าง
สนามบินตรงบริเวณบ้านนายคาบตำรวจทา สุธรรมมา แล้วอ้อมมาถึงข้างโรงเรียนห้อง

⁹ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว , จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ. *หนังสือ
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิ
ปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน*, หน้า 83

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82

สอนศึกษาเดิม (ข้างสนามบินในปัจจุบัน) อ้อมไปยังข้างร่องน้ำออกถนนราชธรรมพิทักษ์ (เดิมไม่มีถนนพาณิชย์พัฒนา) ตัดตรงมาที่วัดหัวเวียง ถึงธนาคารทหารไทย ผ่านบ้านคุณลุงประสิทธิ์ โปธิขจร (บ้านนายเมธี โปธิขจรในปัจจุบัน) และผ่านหน้าบ้าน คุณอัญชานา ชัยศรี ถึงป้อมกาด (เรียกว่าประตูสี่หรือประตูดำ) ตัดไปตามแนวถนนผดุงม่วยต่อบปัจจุบันถึงหน้าวัดก้ำก้อ ตัดเรือนจำเก่าผ่านบ้านพัศดีหรือที่ทำการป้อมหนองจอกคำปัจจุบัน ตัดผ่านถนนเจ้าฟ้า (ถนนหลังวัดของคำของกลาง) อ้อมหลังวัดของคำตัดไปสู่ประตูชัยหน้าโรงพยาบาล ลักษณะของคูเมือง มีลักษณะคล้ายร่องระบายน้ำ หากพื้นดินแข็งจะใช้ไม้วางแล้วกลบด้วยดินสร้างขึ้น ซึ่งขุดลงไปลึกประมาณ 2-3 เมตร กว้าง 3-4 เมตรอีกฟากหนึ่งใช้ไม้ซุงกันเป็นแนว สร้างขึ้นเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรูที่จะเข้ามาและเป็นที่พักหลบซ่อนหากมีการสู้รบ” แนวคูเมืองบางส่วนจะมีน้ำ (บริเวณเส้นข้างสนามบินปัจจุบัน อ้อมหลังวัดของคำ วัดของกลาง) บางส่วนก็ไม่มีน้ำ (บริเวณถนนผดุงม่วยต่อ หน้าวัดม่วยต่อ และวัดพระนอน)...¹¹

2.1.3 ชุมชนและสภาพแวดล้อมของเมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน

สภาพแวดล้อมและชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่ ตั้งอยู่บนย่านเก่าเมืองแม่ฮ่องสอน โดยกลุ่มแรกที่มาอาศัยอยู่บริเวณถนนสิงหนาทบำรุง หรือ บริเวณป้อมกลางเวียง คือ ชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากรัฐฉานประเทศพม่า และเมืองเชียงใหม่ (สมัยเจ้ากาวิละ) เป็นชุมชนที่มีหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในย่านป้อมกลางเวียง โดยมีทั้งคนไทยใหญ่ที่เป็นคนพื้นถิ่น คนไทยใหญ่ต่างด้าว คนเมือง คนจีน และแขก ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาในพื้นที่เพื่อการลงทุน และค้าขาย จึงถือได้ว่าถนนสิงหนาทบำรุงเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานระยะแรก¹²

ปัจจุบันยังคงปรากฏ และหลงเหลือร่องรอยสถาปัตยกรรมในอดีตกระจายในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะถนนสายสำคัญ ทั้ง 9 สายของแม่ฮ่องสอนซึ่งมีชื่อคล้องจองกัน โดยตลอดและแต่ละชื่อนั้นล้วนมีความหมายบ่งบอกถึงประวัติความเป็นมา

¹¹ ข้อมูลสัมภาษณ์ สดต.สามารถ หิมะนันท์ (6 ธันวาคม 2550) และอาจารย์สุรศักดิ์ป้อมทองคำ สัมภาษณ์ (7 ธันวาคม 2550). อ้างใน โยธิน บุญเฉลย และคณะ, “ บทที่ 4 ผลการศึกษา”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนปีงบประมาณ.พ.ศ. 2551, สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551

¹² จรูญ คำนวนตา ประธานคณะกรรมการสภาวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน, 5 พฤศจิกายน 2556

ของท้องถิ่น¹³ แต่สภาพแวดล้อม และชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนที่ยังคงสมบูรณ์ มีการอนุรักษ์ และจัดการ คือชุมชนการค้าบนถนนสิงหนาทบำรุง ยังปรากฏเรือนร้านค้าสถาปัตยกรรมไตตลอดสองข้างถนนซึ่งมีการปรับเปลี่ยนเป็นร้านค้าขายของหลากหลายประเภท ซึ่งเรือนแต่หลังมีอายุมากกว่า 50 จนถึง 100 ปี

เรือนร้านค้าสถาปัตยกรรมไตบนถนนสิงหนาทบำรุง ลักษณะโดยทั่วไปของรูปแบบสถาปัตยกรรมบริเวณถนนสิงหนาทบำรุง (บริเวณป๊อกกลางเวียง) ส่วนใหญ่ยังเป็นอาคารเรือนร้านค้าแบบไต ด้านหน้าอาคารส่วนที่ติดกับถนนประโยชน์ใช้สอย ใช้ค้าขาย ด้านหลังอาคารเป็น โถงพักผ่อน รับประทานอาหาร และห้องครัว ชั้นสองใช้สำหรับพักอาศัยเป็นอาคารที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง (ไม้แดง) ทั้งชั้นล่างและชั้นสองปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ยังคงคุณค่าเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่นรูปแบบไต¹⁴

(1) ย่านเมืองเก่าแม่ฮ่องสอน

ย่านเมืองเก่าแม่ฮ่องสอน

จากการสำรวจและจัดทำข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งสำรวจและจัดทำโดยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน และศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน โรงเรียนห้องสอนศึกษา ได้ศึกษาในปี พ.ศ. 2527-2540 ผลจากการศึกษา พบว่า เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองโบราณ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีขอบเขต¹⁵ ดังนี้

ที่ตั้งเมืองโบราณ ปัจจุบัน คือ ตำบลจองคำ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อยู่ในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน

ลักษณะเมืองโบราณ เป็นรูปวงรีเหลี่ยม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 100 ม.

พื้นที่ ประมาณ 1.5 ตร.กม.

¹³ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน, (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2549), หน้า 78

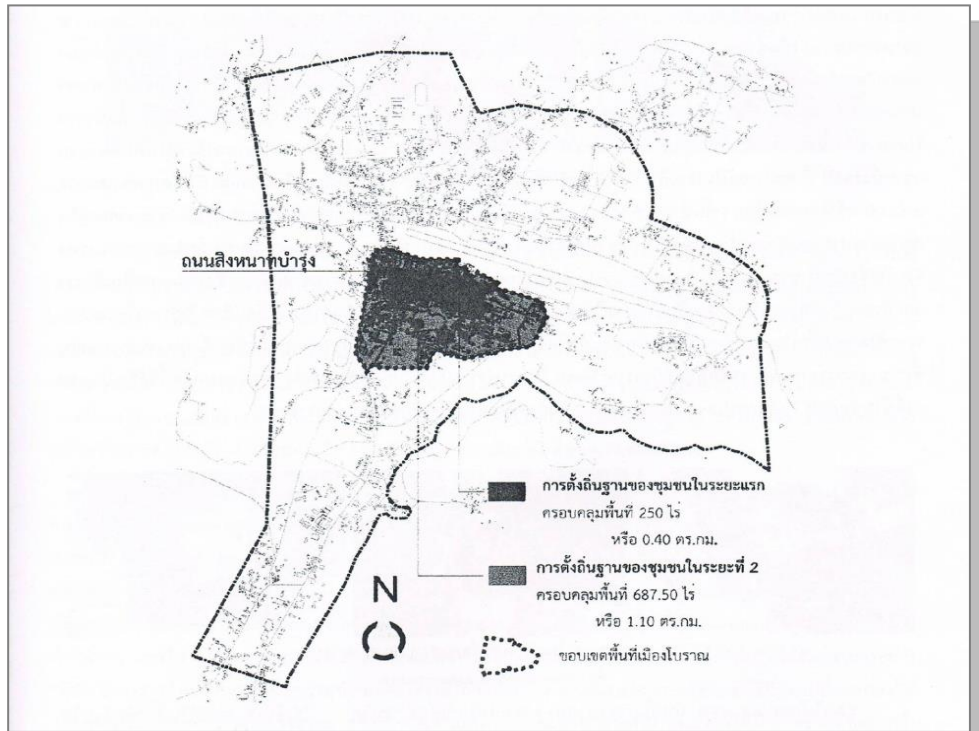
¹⁴ สัมภาษณ์ พัชราภรณ์ วิมาลัย ข้าราชการครู, สมาชิกชุมชนป๊อกกลางเวียง, 7 พฤศจิกายน 2556

¹⁵ ปูน เทียงบุรณ ธรรม และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการออกแบบเบื้องต้น และการศึกษาความเป็นไปได้สำหรับพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเมืองแม่ฮ่องสอน, 2553, หน้า 3-5 – 3-6

แม่ฮ่องสอน หรือ แม่ฮ่องสอน ตามประวัติศาสตร์เป็นเมืองโบราณที่เริ่มสร้างเมืองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ตรงกับรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของการค้ากับต่างชาติ และชุมชนแม่ฮ่องสอน หลังจากยกเป็นเมืองแม่ฮ่องสอนแล้ว พื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนคือพื้นที่หนึ่งที่มีสภาพเหมาะสมแก่การพัฒนาเป็นชุมทางการค้า เพราะมีแม่น้ำปายไหลไปบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน ทำให้ติดต่อกับเมืองท่าทางทะเลของหัวเมืองมอญอย่างเหมาะสมหรือมะละแหม่งได้ง่าย อีกทั้งยังมีเกาะแก่งน้อยสามารถบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ และน้ำหนักมากได้สะดวก เอื้อต่อการเส้นทางเดินเท้าออกสู่รัฐฉาน รัฐกะเหรี่ยง เชียงใหม่ ตกได้สะดวก พ่อค้าต่างถิ่นแวะเวียนเข้ามาในแม่ฮ่องสอนมากขึ้นตามลำดับ อาทิเช่น พ่อค้าชาวพม่า ไทยใหญ่(ฉาน) ตองตู่ กะเหรี่ยงอินเดีย ซึ่งการเดินทางในแต่ละครั้งก็ใช้เวลาร่วมเดือน ดังนั้นเมื่อกองคาราวานสินค้าเดินทางถึง ก็จำเป็นต้องหยุดพักแรม เมืองแม่ฮ่องสอนจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นชุมทางการค้าของนักเดินทางนับแต่นั้นเป็นต้นมา และนี่ก็กลายเป็นเส้นทางผ่านทางการค้า เป็นจุดพักกองคาราวานวัวต่าง – ม้าต่างที่เชื่อมโยงผลผลิตของดินแดนล้านนา รัฐฉาน ยูนนาน หลวงพระบาง และหัวเมืองมอญ เพื่อออกสู่เมืองท่าทางทะเลสภาพแวดล้อมในอดีตตามคำบอกเล่าของคนพื้นที่ คือ ต้นหมาก เรือนร้านค้ามุงหลังคาใบตองตึง ร่องน้ำบนสองฝั่งถนนสิงหนาทบำรุงที่ไหลมาจากหัวน้ำแม่ฮ่องสอน เกลียนและวัวต่าง ม้าต่าง พาหนะบรรทุกสินค้า และสินค้านำเข้าสำคัญ เช่น เกลือ ปลาแห้ง น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข เสื้อผ้า และเครื่องใช้โลหะ¹⁶

ซึ่งมีหลักฐานปรากฏบนถนนสิงหนาทบำรุงในปัจจุบันคือ ลักษณะย่านการค้าบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ต้นไม้ วิถีชีวิต และชาวบ้านที่มีเชื้อสายจากชาติต่าง ๆ ที่ได้เข้ามาค้าขายในอดีต โดยเฉพาะไทยใหญ่ ในรัฐฉาน ประเทศพม่า แยกจากอินเดีย จีน หรือคนอังกฤษ ซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคม ณ เวลานั้น ส่วนอาณาเขต หรือลักษณะเมืองมีการพัฒนาจากเมืองขนาดเล็ก จนถึงปัจจุบัน ดังภาพประกอบ

¹⁶ พิพิธภัณฑน์มีชีวิตเมืองแม่ฮ่องสอน, วารสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเมืองแม่ฮ่องสอนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเคารพ, ฉบับที่ 2 (เชียงใหม่: ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2556) หน้า 3 – 4

แผนที่ 2.2 แหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนแม่ฮ่องสอนในอดีต

ที่มา : ปุ่น เทียงบุญธรรม และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการออกแบบเบื้องต้น และการศึกษาความเป็นไปได้สำหรับพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเมืองแม่ฮ่องสอน, 2553 หน้า 3-7

(2) เส้นทางการคมนาคมในอดีต

ประวัติถนนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน เมื่อผู้ว่าราชการคนแรก คือ พระยาสุรราช (เปลื้อง) ย้ายมาอยู่เมืองแม่ฮ่องสอนประมาณปี พ.ศ.2455 ท่านให้มีการปรับปรุงบ้านเมืองหลายด้าน โดยเฉพาะถนน แต่สมัยนั้น ยังไม่มีชื่อถนน ท่านจึงได้ตั้งคณะปรึกษา และขอตั้งชื่อถนนให้เป็นทางการ 8 สาย และมาตั้งเพิ่มเติมเมื่อปี พ.ศ. 2469 อีก 1 สาย สมัยขุนศรีโกศัย วิสุทธี เป็นนายกเทศมนตรีสมัยแรก ต่อมา มีการสร้างถนนเพิ่มขึ้นอีก รวมเป็น 17 สายมีดังนี้ คือ ขุนหลุมประพาส สิงหนาทบำรุง ผดุงม่วยต่อ ปางลือนิกม อุดมชวานิเทศ นิเวศไพศาล ชานาญสถิต ประดิษฐ์ทองคำ ราชธรรมพิทักษ์ มรรคสันติ ศิริมงคล ประชาชนอุทิศ พาณิชย์วัฒนา ประชาเสกสรร สัมพันธ์เจริญเมือง รุ่งเรืองการค้า นาวาอากาศ ”¹⁷

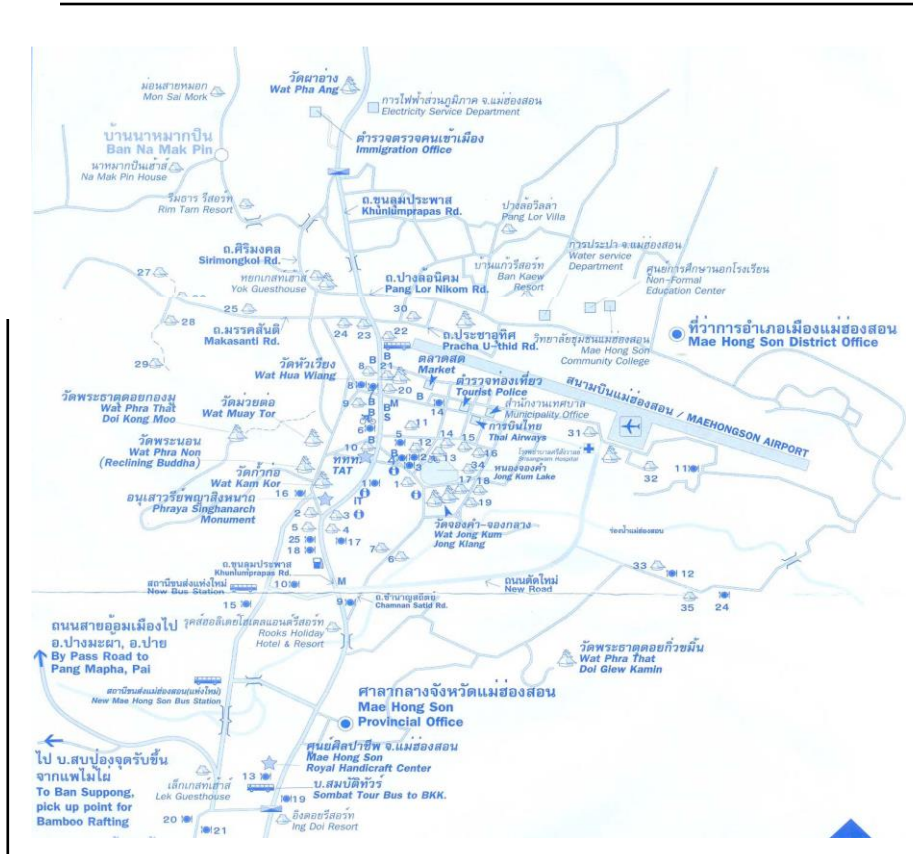
¹⁷ โยธิน บุญเฉลย และคณะ, “ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนปีงบประมาณพ.ศ. 2551, 2551, หน้า 1051

สำหรับถนนสายหลัก ๆ ของแม่ฮ่องสอนนั้นมีชื่อคล้องจองกันโดยตลอดและแต่ละชื่อนั้นล้วนมีความหมายบ่งบอกถึงประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีเริ่มจาก¹⁸ ดังนี้

- ถนนขุนลุมประพาส คำว่า ขุนลุมเป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึงข้าราชการหรือสถานที่ราชการ ถนนสายนี้มีหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ทางทิศใต้ขึ้นมาคือ สำนักงานไปรษณีย์ บ้านผู้ว่าราชการจังหวัด สถานีตำรวจ ฯลฯ แม้แต่สำนักงานเทศบาลเดิมก็อยู่บนถนนสายนี้ นับว่าเป็นถนนสายที่ข้าราชการทั้งหลายต้องไปมาอยู่เป็นประจำ
- สิงหาคมบำรุง คือถนนเส้นที่ผ่านหอ (ที่พำนัก) ของสิงหนาท เจ้าผู้ครองเมืองแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ผดุงม่วยต่อ คือถนนที่ผ่านหน้าวัดม่วยต่อ คำว่าม่วยต่อ เป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า พระธาตุ
- ปางลือนิมคม เป็นที่ตั้งของวัดปางลือบริเวณนี้เดิมเป็นที่ราบกว้างขวางอยู่นอกตัวเมือง ในสมัยก่อนพ่อค้าที่นำสินค้า บรรทุกวัวต่าง ม้าต่างหรือเกวียน (ภาษาท้องถิ่น เรียกว่า ล้อ) จะมาจอดพักขบวนกันที่นี่
- อุดมชวานิเทศ ตั้งแต่ราวสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงราว พ.ศ. ๒๔๕๐ ถนนสายนี้มีชาวต่างประเทศ อาทิ พม่า จีน แขก ฝรั่งเศส อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก
- นิเวศพิศาล อยู่หลังบ้านพญาพิศาลฮ่องสอนบุรี เจ้าฟ้าองค์สุดท้ายของแม่ฮ่องสอน
- ชำนาญสุทธิตย์ เป็นแหล่งที่อยู่ของบรรดาช่าง เช่นช่างทอง
- ประดิษฐ์ทองคำ เป็นที่ตั้งของวัดทองคำ
- ราชธรรมพิทักษ์ สมัยก่อนศาลากลางอยู่ริมถนนสายนี้ตรงที่ตั้งสำนักงานประปาจังหวัดปัจจุบัน เป็นถนนที่ได้รับการคุ้มครองอย่างดี
- มรรคสันติ เส้นทางสู่ความสงบ คือ ทางไปป่าช้า

ผู้ที่คิดตั้งชื่อถนนเหล่านี้ได้อย่างเหมาะสมเจาะคือ พระยาศรสุราช ผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนคนแรกนั่นเอง

¹⁸ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม. *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน, (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2549), หน้า 78

แผนที่ 2.3 ถนนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน

ที่มา : โยธิน บุญเฉลย, โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปีพุทธศักราช ๒๕๕๑, 2551, หน้า 1050.

(3) พื้นที่ทางประวัติศาสตร์

ตลาดสายหยุดสมัยก่อน

ในสมัยก่อนตลาดสดแห่งนี้เป็นของเอกชน เจ้าของคือมีขุนศรี โกสัย วิสุทธิ์ ซึ่งขุนศรีโกสัย วิสุทธิ์ มีอาชีพหลักคือการต้มเหล้าขาย ต่อมาเมื่อประมาณ 50 ปีก่อน เมื่อ พ.ศ. 2504 ที่ก่อตั้งตลาดสดแห่งนี้มีสภาพเป็นแค่ เพิงหมาแหงน หลังคามุงด้วยสังกะสี และมีเพียงศาลาหลังใหญ่เป็นโรงโล่งกว้าง บริเวณรอบ ๆ ตลาดจะเป็นบ้านไม้ปลูกต่ำ ๆ ชั้นเดียว มุงหลังคาด้วยใบตอง ด้านทิศตะวันตกของตลาด (ติดกับวัดหัวเวียงปัจจุบัน) เป็นลานสนามหญ้าโล่งกว้าง และด้านทิศใต้ของตลาดก็เป็นลานหญ้ากว้างเช่นกัน มีแผงลอยขายของยกพื้นขึ้น อยู่ทางด้านทิศตะวันตก อยู่เป็นแผงลอย 2 แผง มักขายประเภท พืชผัก และผลไม้ ส่วนทางเข้าตลาดเดิมมีอยู่ทางเดียว คือ ฝั่งถนนถึง

หนาทบารุง แต่สามารถเดินเข้าตลาด ทางวัดหัวเวียงได้ ซึ่งมีสภาพเป็นป่า เดิมตลาด จะเปิดประมาณ ๓-๔ และเลิกประมาณ ๘ โมงเช้า จึงได้ชื่อว่า “ตลาดสายหยุด”¹⁹

ป๊อกกาดเก่า (ภาษาถิ่น) ป๊อก หมายถึงหย่อม หรือย่าน กาด คือตลาด ป๊อกกาด ค่าย่าน ตลาดหรือย่านการค้า ในอดีตป๊อกกาดเป็นย่านร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นสินค้ามาจากสหภาพพม่า ย่านดังกล่าวอยู่ในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ได้แก่บริเวณระหว่างถนนมรรคสันตกับผดุงม่วยต่อ ปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยทาง วัตถุให้เห็นแล้ว มีแต่ความทรงจำที่ผู้อาวุโสเล่าขานสืบต่อกันมา²⁰

ในอดีตเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้า ติดต่อค้าขายระหว่างเมืองเชียงใหม่และพม่า ทั้งทางเรือ (เรือต่อ) ม้าต่าง วัวต่าง เกวียน คนหาบ โดยนำสินค้ามาซื้อ-ขายแลกเปลี่ยน บริเวณโห่่งกาดนี้ และเรียกชุมชนนี้ว่า ป๊อกกาดเก่า ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปัจจุบันเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่ของเมืองแม่ฮ่องสอน²¹

หอเจ้าเมือง คือสัญลักษณ์ทางอำนาจ ทั้งอำนาจทางจิตวิญญาณ และอำนาจในโลกมนุษย์ “เจ้าเมือง” “หรือผีเจ้าเมือง” หมายถึง วิญญาณของบรรพบุรุษที่มีความรักและเป็นห่วงบ้านเมือง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวีรบุรุษ นักรบในตำนานเมื่อสิ้นชีวิตจะกลายเป็นดวงวิญญาณที่มีฤทธิ์อำนาจ ชาวไทยใหญ่ เรียกว่า “เจ้าบ้านเจ้าเมือง” เมื่อมีการตั้งหมู่บ้าน เหนือสร้างเมือง ชาวไทยใหญ่จะสร้าง “หอ” หรือศาลเจ้า เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของผีเจ้าเมือง เพื่อปกป้องรักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ในการตั้งเมืองแม่ฮ่องสอนพญาสิงหนาทราชา ได้รับคำสั่งจาก พระเจ้าอินทวิชยานนท์ให้มารับตำแหน่งเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน ทางเชียงใหม่ได้แนะนำให้เชิญ “เจ้าข้อมือเหล็ก” ซึ่งเป็นวีรบุรุษในตำนานความเชื่อของของชาวไทยวน ซึ่งพญาสิงหนาทราชาได้ทำพิธีอันเชิญ เจ้าข้อมือเหล็ก จากอำเภอปาย เพื่อ ไปอารักข์เมืองแม่ฮ่องสอนอีกแห่งหนึ่ง²² โดยสร้างหอเจ้าเมือง อยู่ทางทิศตะวันออกของเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีระดับความสูง

¹⁹ สัมภาษณ์ คุณสุเทพ นุชทรวง, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองแม่ฮ่องสอน, 6 กันยายน 2556

²⁰ สัมภาษณ์ คุณเทพินท์ พงษ์สวัสดิ์, ประธานเครือข่ายชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน, 10 ตุลาคม 2556

²¹ สัมภาษณ์ อาจารย์ประเสริฐ ประดิษฐ์, ผู้เชี่ยวชาญ และที่ปรึกษาศิลปวัฒนธรรมไทใหญ่ ประจำศูนย์ไทใหญ่ศึกษา วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน, 5 ตุลาคม 2556

²² โยธิน บุญเฉลย และคณะ, “ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนปีงบประมาณพ.ศ. 2551 , 2551, หน้า 952

สูงที่สุด และมีพิธีการ “เลี้ยงผีเจ้าเมือง” หรือบวงสรวงอารักษ์เมือง ในช่วงก่อน
เข้าพรรษาของทุกปี²³ ตั้งอยู่บนถนนสิงหนาทบำรุง ใกล้กับ โรงพยาบาลศรีสังวาล

หนองจองคำ หนองน้ำกลางเมือง ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นหนองน้ำศักดิ์สิทธิ์ ตาม
ความศรัทธาความเชื่อของชาวไทยใหญ่ และเป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์ เป็นที่สิง
สถิตของอารักษ์พญานาค หรือผีหนองของเมือง หนองจองคำถูกเลือกพื้นที่อยู่ภายใต้
เงื่อนขาของสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเลือกพื้นที่ลุ่มของเมือง สามารถผันน้ำ
จากลำเหมืองที่ไหลมาจากลำน้ำแม่ฮ่องสอนทางทิศตะวันออกของเมืองเข้ามาได้ โดย
ไม่ต้องอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว หนองจองคำมีความสมบูรณ์เต็มไปด้วยดอกบัว
ผักกูด ผักบั้ง รวมถึงเป็นแหล่งน้ำสำหรับเลี้ยงวัวพาหนะสำคัญที่ชาวไทยใหญ่ใช้ใน
กิจการค้าวัวต่าง²⁴

ส่วนน้ำที่ล้นจากหนองจองคำก็ไหลลงไปตามทางใต้ผ่านหน้าเรือนจำเก่าไปสู่ ถ้าพิศ
พวกพิศได้ในสมัยนั้นก็ทำครกน้ำเทคโน โลยีชาวบ้านสำหรับตำข้าวเพื่อเอาไว้กิน
และเลี้ยงคนคุก ชาวบ้านเรียกว่า “ครกน้ำพิศ” บริเวณด้านทิศใต้ซึ่งเป็นด้านหน้า
ของหนองจองคำ คือด้านที่ติดกับวัดจองคำมีการสร้างแข่งผี หรือศาลสำหรับแข่งไหว้
ผีเจ้าที่ ที่ดูแลหนองน้ำ เรียกว่า “แข่งนายขาวแขนปู้ด” ตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่
ให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำ ป่า ที่ทำกิน หรือแม้แต่เครื่องมือทำกิน สัตว์เลี้ยงไว้ใช้
งาน ตามจารีต ต่อมา มีการสร้างศาลาในหนองน้ำด้านทิศใต้ขึ้นสามหลัง หลังแรก
เป็นศาลาของวัดจองกลาง หลังที่สองเป็นศาลาของนายจองจำเป็นผู้สร้างถวาย และ
หลังที่สามเป็นศาลาของวัดจองคำ ศาลาเหล่านี้ เป็นศาลาจำวัดสำหรับพ่อศีลแม่ศีล
ในสมัยนั้นหนองจองคำจะเต็มไปด้วยดอกบัวหลวง ออกดอกสีชมพูสะพรั่งเต็มไป
หมด เด็กๆชอบว่ายน้ำลุยโคลนเข้าไปเก็บดอกบัวให้พ่อแม่นำไปถวายวัด บางคนก็
จะเก็บหัวบัว เพื่อนำไปทำขนมหวาน²⁵

²³ ธรรม์ ศรีรัตนบัลล์, “ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่
เดิม และ ไทยใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550 ” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2553, หน้า 49

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45

²⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์ประเสริฐ ประดิษฐ์, ผู้เชี่ยวชาญ และที่ปรึกษาศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่ ประจำศูนย์ไทใหญ่ศึกษา
วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน, 5 ตุลาคม 2556

หลุมหลบภัยสงครามโลกครั้งที่สอง ชาวเมืองแม่ฮ่องสอน ได้สร้างหลุมหลบภัยจากการทิ้งระเบิดของฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัจจุบันอยู่บริเวณถนนศิริมงคลใต้เชิงดอยกองมู และบริเวณตลาดใต้รุ่งหน้าสถานีตำรวจนครเมืองแม่ฮ่องสอน ผู้ริเริ่มขุดหลุมหลบภัย คือ ลุงจ่องห่วนนะ ได้ขุดหลุมหลบภัยรวมกันทั้งหมดสองหลุม ลักษณะคล้ายถ้ำ ชาวบ้านจะนำทรัพย์สินสมบัติมีค่ามาซ่อนไว้ภายในหลุม เมื่อสงครามสงบชาวบ้านก็จะนำกลับ ปัจจุบันหลุมหลบภัย ทั้งสอง ได้ถูกดินทับถมเพื่อสร้างบ้าน ไม่เห็นเป็นลักษณะหลุมแล้ว ทราบแต่ว่าเคยตั้งอยู่บริเวณดังกล่าวเท่านั้น²⁶

2.2 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการการศึกษาครั้งนี้

2.2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเยาวชน

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา เป็นการเรียนรู้ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนมี โอกาส และมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริงในทุกขั้นตอนตามความขีดความสามารถ หรือบริบทการทำงานนั้น เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตจริง อีกทั้งยังเป็นหนทางที่จะนำไปสู่มิติแห่งการศึกษาตลอดชีวิต หรือเรียกได้ว่า สังคมแห่งการเรียนรู้ โดยการให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น

สำหรับการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ถูกนำมาประยุกต์ ในการทำงานร่วมกับชุมชน ด้วยเหตุผลหลายการ สุ่มชนทา พรหมบุญ และคณะ ได้ให้เหตุผลประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

- 1) ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ โดยถูกค้นพบใหม่เสมอ ๆ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- 2) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกของชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง เพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน ได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ได้ฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ ทักษะการบริหารจัดการ การเป็นผู้นำ – ผู้ตาม และที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงมากที่สุดวิธีหนึ่ง

²⁶ สัมภาษณ์ ดารณี ทองเขียว, อดีตสมาชิกชุมชนป้อมกลางเวียง, 25 ตุลาคม 2556

- 3) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกฝนการช่วยเหลือเกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขต่อชุมชน
- 4) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุกคนได้รับการยอมรับ ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

ในส่วนของวิธีการทำงาน สิทธิชัย (2546) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research “ PAR”) เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่น่าจะเหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนา หรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มที่อยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือจากองค์กรศาสนา การกุศลต่าง ๆ ฝ่ายที่สาม นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาองค์ความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนการทัศน์ที่เฉพาะเจาะจง (Specific Paradigm) กับปัญหาหนึ่ง และเชื่อว่าเป็นเป้าหมายคือ การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาใหม่หรือปรับปรุงข้อค้นพบ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับปัญหา รวมทั้งมีวิธีการวิจัย และจริยธรรมทางการวิจัยที่เหมาะสม ทั้งสามฝ่ายร่วมใช้กระบวนการ PAR เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการวิเคราะห์ และจัดการแก้ปัญหาของกลุ่มที่อยู่กับปัญหาให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน²⁷

ส่วนในการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของเยาวชน เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้เกิดการเรียนรู้จากกิจกรรมที่ปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการทำงาน และเรียนรู้ร่วมกัน โดยเปิดโอกาสในการร่วมคิด วางแผน ตัดสินใจ แก้ไขปัญหา และประเมินผลการทำงาน ตามขีดความสามารถ เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้เกิดการเรียนรู้ในการปฏิบัติงานร่วมกันแต่ละขั้นตอน โดยเฉพาะกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนที่มีผลกระทบต่อตนเอง ต่อที่อยู่อาศัย ต่อสังคม หรือต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นการพัฒนาความสามารถ และการยอมรับศักยภาพเยาวชนในการมีส่วนร่วม นั้น ๆ

²⁷ สิทธิชัย (2546) อ้างอิงใน ญัฐวดี ธนัญชัย. “การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน” วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551, หน้า 8

ซึ่งคำว่า เยาวชน หมายถึงเยาวชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานเยาวชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2521 มีความหมายว่า “เยาวชน คือ บุคคลซึ่งมีอายุไม่เกิน 25 ปี”²⁸ ในขณะที่ความสำคัญของเยาวชนชี้ให้เห็น ศักยภาพของเยาวชนในด้านต่าง ๆ พัฒนา (2542) อังอิงใน สิริพันธุ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของเยาวชนในด้านต่าง ๆ²⁹ ได้แก่

- 1) ด้านเศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้ว เยาวชนจะเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติในอนาคต
- 2) ด้านสังคม จะเน้นที่บทบาทในครอบครัวเป็นสำคัญ ในฐานะที่เป็นสถาบันพื้นฐานของการกลม่อกลตา เป็นเป้าหมายให้เยาวชนมีแนวคิด แบบอย่างของการดำรงชีวิตในอนาคตจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ความสำนึกในความเป็นชุมชนท้องถิ่น การจัดการสิ่งแวดล้อมให้เกิดศักยภาพ จากการได้รับโอกาสของการมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่ม องค์กรชุมชน ซึ่งจะมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความมั่นใจในศักยภาพของตนเอง ของเยาวชน ที่จะทำงานร่วมกับสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) ด้านสิ่งแวดล้อม ในฐานะที่เยาวชนเป็นคนรุ่นใหม่ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะได้ตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสม ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของเยาวชนทั้งในปัจจุบันและในอนาคตด้วย ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อเยาวชนได้ทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน จนกล่าวได้ว่า เยาวชนทุกคนจะต้องเป็น“Green Generation” ที่คอยพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้น การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมควรต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ควบคู่กันไปกับการฟื้นฟูด้วยเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
- 4) ความสามารถในการใช้สิทธิทางการเมืองนั้น แสดงถึงศักยภาพของเยาวชนในการใช้ความคิดเชิงพิจารณาของเยาวชนว่า มีความเป็นผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์ การให้ความสำคัญ

²⁸ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ , 2537 อังอิงในณัฐฤติ ธัญชัย. “การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน” วิทยาสาตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551, หน้า 14

²⁹ พัฒนา (2542) อังอิงใน สิริพันธุ์ อมรพันธุ์บัณฑิตกุล. “ศักยภาพของเยาวชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนกรณีศึกษากลุ่มเยาวชนอัครแม่จรีน อำเภอจรีน จังหวัดน่าน” การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สนใจการเมืองติดตามข่าวสาร ความเป็นไปของเหตุการณ์บ้านเมือง ภาวะทางเศรษฐกิจ สังคมทั้งภายในชุมชนระดับประเทศ และระหว่างประเทศ ถือว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่เยาวชนควรจะได้รับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งการที่เยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้จากเหตุการณ์จริง จะเป็นประสบการณ์ตรงที่ทำให้เกิด “ความรู้เท่าทัน” ทั้งการมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของประเทศรวมไปถึงเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด เพราะเป็นหน้าที่ของทุกคนตามระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ การเคารพและการยอมรับในความคิดเห็นของเสียงส่วนมาก การเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การวางแผนในสิทธิเสรีภาพของตนและการใช้สิทธิและเสรีภาพภายใต้กรอบของระเบียบและกฎหมาย

จากความสำคัญของเยาวชนข้างต้น เยาวชนมีความสำคัญหลายด้าน แต่ส่วนสำคัญสำหรับการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม และความเหมาะสม คือ ด้านสังคม เพื่อมุ่งเน้นการมีแนวคิด การดำรงชีวิตในอนาคตจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ความสำนึกในความเป็นชุมชนท้องถิ่น การจัดการสิ่งแวดล้อมให้เกิดศักยภาพ จากการได้รับโอกาสของการมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่ม องค์กรชุมชน ซึ่งจะมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความมั่นใจในศักยภาพของตนเอง ของเยาวชน ที่จะทำงานร่วมกับสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ถ้าเยาวชนสามารถรวมตัวกันในลักษณะของกลุ่มเยาวชนได้ จะทำให้เกิดศักยภาพและพลังอย่างมหาศาล ที่จะทำประโยชน์ให้กับชุมชนหรือท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ เพราะเยาวชนเป็นกลุ่มคนที่จะเป็นผู้อยู่ในชุมชนและเป็นผู้บริหารจัดการชุมชนนั้นๆ ต่อไปเมื่อเป็นผู้ใหญ่ การรวมกลุ่มของเยาวชนในการทำงานหรือพัฒนาชุมชนจึงเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่และนำไปสู่การสนับสนุนอย่างยิ่ง³⁰ ในการศึกษาเพื่อจัดการเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรม โดยกระบวนการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมของเยาวชนในท้องถิ่น เป็นวิธีการศึกษา ร่วมกับกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น ที่เข้าร่วมเรียนรู้ลักษณะอาสาสมัคร (Volunteer) ทำงานร่วมกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับระดับการศึกษา หรือหลักสูตรการสอนในโรงเรียน และขอบเขตความรู้ ความสามารถที่มีพื้นฐานความรู้เดิม

³⁰ ฉัฐวุฒิ ธัญชัย. “การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน” วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551, หน้า 19

ส่วนกระบวนการที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมนั้น นเรศ (2541) ได้เสนอยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ด้าน³¹ คือ

- 1) การจัดกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำได้หลายวิธีดังต่อไปนี้
 - การจัดการเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ
 - การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน
 - การจัดทัศนศึกษาดูงาน การเชิญผู้มีประสบการณ์มาให้ข้อคิดเห็น และแลกเปลี่ยนแนวคิด และประสบการณ์
 - การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ
 - การลงมือปฏิบัติจริง
 - การถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสมยิ่งขึ้น
- 2) การพัฒนาผู้นำและเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้หรือความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถริเริ่มกิจกรรม การแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้โดยการ
 - แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำ ทั้งภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างและชัดเจนขึ้น
 - สนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
 - การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและการจัดองค์กรร่วมกัน

³¹ นเรศ (2541) อ้างอิงใน ฉันทวุฒิ ธัญชัย. “การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน” วิทยาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551, หน้า 12

สำหรับการเรียนรู้ของเยาวชนที่เหมาะสมตามบทบาท และความสำคัญ รวมถึงส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน และมีส่วนร่วมในการศึกษาที่สอดคล้องกับกระบวนการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมของเยาวชนในท้องถิ่น คือ การเรียนแบบประสบการณ์ (Experiential Learning) สมศักดิ์ ภู่วิภาดาบรรณ (2544, หน้า 39) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ หรือการเรียนรู้จากการได้ลงมือปฏิบัติจริงโดยผู้เรียนรู้ได้มีโอกาสรับประสบการณ์ แล้วได้รับการกระตุ้น ให้สะท้อนสิ่งต่าง ๆ (Reflection) ที่ได้จากประสบการณ์ออกมาเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เจตคติใหม่ ๆ หรือวิธีการคิดใหม่ ๆ และได้อธิบายหลักการเรียนแบบประสบการณ์ ว่าต้องคำนึงถึงแหล่งทรัพยากร ทั้ง 4³² ดังนี้

1. เวลา (Time) ครูต้องไม่กำหนดเวลาตายตัว แต่ควรยืดหยุ่นเรื่องเวลาเพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนมีเวลาเพียงพอในการเรียนรู้
2. สถานที่ (Place) ไม่จำเป็นต้องเรียนในชั้นเรียนหรือห้องเรียนเท่านั้น ครูอาจใช้บริเวณสวนในโรงเรียน ชุมชน หมู่บ้าน หรือแม้แต่การใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น Internet เพื่อเชื่อมโยงนักเรียนสู่โลกรอบตัว
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ครูสนับสนุน และชี้แนะ ให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนักเรียนจะได้เห็นคุณค่า เกิดการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป
4. สื่อการสอนต่าง ๆ (Teaching Materials) ครูควรใช้สมาชิกในชุมชน สมาชิกในครอบครัวของนักเรียน ผู้รู้ หรือผู้ชำนาญในท้องถิ่น พระภิกษุ ศิลปินในท้องถิ่น หรือบุคคลกรของรัฐ โดยให้บุคลากรเหล่านี้ได้มีโอกาสให้ความรู้แก่นักเรียน

สำหรับแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเยาวชน ถูกนำมาใช้ในงานของเยาวชนเพื่อเป็นแนวทางการทำงาน อย่างมีขั้นตอน และบรรลุผลในการศึกษา และเรียน ด้วยกระบวนการศึกษามรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของเยาวชนในท้องถิ่น เพราะศักยภาพในการเรียนรู้ของเยาวชนย่อมส่งผลต่อชุมชนในแง่ของการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และส่งผลต่อตนเอง และกลุ่มเยาวชนคนอื่นๆ ในการกระตุ้นเตือนให้เรียนรู้

³² สมศักดิ์ ภู่วิภาดาบรรณ (2544, หน้า 39) อ้างใน ชนกนาค วงษ์บูรณาวิทย์. “กระบวนการเรียนรู้จากการท่องเที่ยวทัศนศึกษาของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น” ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (จิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549, หน้า 18

เข้าใจ และสำนึกรักในวัฒนธรรมของตน เพราะเยาวชนจะเป็นคนรุ่นใหม่ในการขับเคลื่อนการพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นกระบวนการหนึ่งในการจัดการชุมชนในมิติของวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นแนวทางปฏิบัติ ที่มีข้อตกลงร่วมกัน อีกทั้งเป็นรูปแบบในการดำเนินชีวิตเฉพาะกลุ่ม ซึ่งบ่งชี้ถึงเอกลักษณ์ของชุมชน ตลอดจนการใช้ประโยชน์ของวัฒนธรรมในการสร้างเอกลักษณ์ของตน มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เรียกว่ามรดกวัฒนธรรม นอกจากนี้ นิชพรณ วรณศิริ ยังได้ให้ความหมายถึงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ³³ คือ

- 1) วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดมนุษย์ (Cognitive Systems) เป็นระบบทางชีวภาพ เพราะความคิดเกิดจากระบบสมอง ระบบประสาท และระบบจิตใจของมนุษย์
- 2) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในเมื่อวัฒนธรรมคือผลผลิตจากระบบความคิดของมนุษย์ และมนุษย์ก็มีความคิดไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอย่อมจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไปด้วย
- 3) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้ มนุษย์รับถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ กันมา โดยการอบรม สั่งสอน บอกกล่าว การสังเกต การลองผิดลองถูก บุคคลจะมีการเรียนรู้วัฒนธรรมในสังคมของตนตั้งแต่เกิดจนโต
- 4) วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวม บุคคลจะมีการเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นในสังคมเดียวกัน เพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยลำพังได้ วัฒนธรรมจะถูกนำมาปฏิบัติในสังคม จนกลายเป็นสมบัติส่วนรวมของสังคม และเป็นมรดกของชนรุ่นหลังต่อไป

ในที่นี้สามารถแบ่งองค์ประกอบของมรดกวัฒนธรรม ออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) มรดกวัฒนธรรมแบบรูปธรรม (Tangible Heritage) หมายถึง ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการดำเนินไปของวัฒนธรรมสามารถมองเห็นได้ชัดเจน จับต้องได้ หรือคงรูปได้ ได้แก่ ตัว

³³ นิชพรณ วรณศิริ อ้างอิงใน ปิยะนารถ ริมทอง “การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการจัดการเส้นทางเรียนรู้ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556, หน้า 16

อาคารบ้านเรือน ชุมชน เมือง ผลงานศิลปะ เครื่องหัตถกรรม ผลผลิตประเภทต่าง ๆ เป็นต้น
2) มรดกทางวัฒนธรรมแบบนามธรรม (Intangible Heritage) หมายถึง มรดกวัฒนธรรมที่
จับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นลักษณะการแสดงออกทางวัฒนธรรม ได้แก่ วิถีชีวิต การแสดง
ประเพณี ดนตรี ภูมิปัญญา เป็นต้น³⁴ ซึ่งเรียกอย่างหนึ่งว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม นอกจากการจัดประเภท ตามลักษณะทางวัฒนธรรม
เป็นส่วนสำคัญแล้ว เป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนา ให้สอดคล้องกับชุมชน ความ
ต้องการของสังคมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ อาศัยการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม
อย่างเข้าใจ ซึ่งธนิก เลิศชาญฤทธ์ (2554, หน้า 164 – 165) ได้วางเป้าหมายของการจัดการ
ทรัพยากรวัฒนธรรมได้³⁵ ดังนี้

- 1) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน
- 2) เพื่อปกป้องทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมร่วมกับ
กับการอนุรักษ์และสงวนรักษา
- 3) เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจสามารถเข้าถึงแหล่ง
ทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม
- 4) เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และสามารถทำให้ผู้เข้า
ศึกษาได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย

ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 80) อ้างในรัชชัช จันจุฬา ได้จำแนกวิธีการทำงาน
พัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนออกเป็น 3 แบบใหญ่³⁶ คือ

- 1) การนำเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมในด้านรูปแบบและเนื้อหามาใช้ในงานพัฒนา โดยมี
เป้าหมายหลักอยู่ที่ผลสำเร็จของงานพัฒนา
- 2) การถือเอาวัฒนธรรมเป็นเป้าหมายในตัวเอง เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา

³⁴ เกรียงไกร เกิดศิริ, “ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : อูชาคนเฒ่า, 2551), หน้า 14

³⁵ ธนิก เลิศชาญฤทธ์ (2554, หน้า 63-164) อ้างอิงในปิยะนารถ ริมทอง “การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการ
จัดการเส้นทางเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการ
จัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556, หน้า 18

³⁶ กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 80) อ้างอิงใน รัชชัช จันจุฬา. “กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชาวบ้านเพื่อการ
อนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร” ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษานอกระบบ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551,
หน้า 9

3) แนวทางการพัฒนาที่มีมิติของวัฒนธรรมสอดแทรกเป็นยาคำในเนื้องานทุกอย่าง โดยเฉพาะส่วนของคุณค่าวัฒนธรรม

สำหรับการวิเคราะห์คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพล้อมที่เกิดจากการดำเนินชีวิต ซึ่งมีมรดกวัฒนธรรมหลากหลายประเภทเป็นองค์ประกอบ เกรียงไกร เกิดศิริ (2551) กล่าวว่า ในการกำหนด “คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม นับเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติเป็นลำดับแรก ๆ ในขั้นตอนการอนุรักษ์ และการจัดการ เนื่องจากหากปราศจากซึ่งคุณค่า คงไม่มีประโยชน์ที่ต้องอนุรักษ์ และในทางกลับกัน คุณค่ายังเป็นปัจจัยกำกับแนวทางในการจัดการด้วยว่าจะเป็นไปในทิศทางใด เพราะฉะนั้นกฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของต่างประเทศ จึงมีวิธีการประเมินและวิเคราะห์ถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานอยู่ทั้งสิ้น³⁷ สำหรับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภท มีเป้าหมายในการจัดการ และวิธีการที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่ข้อตกลงร่วมกันของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเบื้องต้นในการพิจารณามรดกวัฒนธรรม อาศัยการวิเคราะห์คุณค่าด้านต่าง ๆ ตามประเภทของวัฒนธรรมและบริบทพื้นที่ ซึ่งอิงวิธีการประเมินและการวิเคราะห์ถึงคุณค่าของมรดกนั้น ด้านต่าง ๆ

วิลเลียม ไลป์ และ ชาร์ลส์ แม็กกิมซี (2554) ได้กล่าวถึงการพิจารณาค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีแนวทางในการพิจารณาที่หลากหลายขึ้นอยู่กับมุมมองและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ โดยหลักในการพิจารณาค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมมี 4 ประการหลัก³⁸ ได้แก่

- 1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เป็นคุณค่าเสมือนเครื่องเตือนความทรงจำ เช่น ไฟแดง หมายถึงหยุด พระพุทธรูป หมายถึงศาสนาพุทธ
- 2) คุณค่าเชิงวิชาการ เป็นคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งข่าวสาร ข้อมูล และความรู้ ที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ นำไปใช้ในการดำรงชีวิต เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม

³⁷ เกรียงไกร เกิดศิริ , “ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : อูยากเนย์, 2551), หน้า หน้า 39

³⁸ วิลเลียม ไลป์ และ ชาร์ลส์ แม็กกิมซี (2554) อ้างอิงใน วุฒิชัย สันธิ.”การจัดการเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครเชียงราย จังหวัดเชียงราย”. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556, หน้า 19

- 3) คุณค่าเชิงสุนทรียะ เป็นคุณค่าเชิงความงาม หรือศิลปะ จิตใจ เป็นแรงบันดาลใจ หรือแรงกระตุ้นให้มีการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เช่น ลวดลาย รูปทรง หรือวัตถุศิลปะอื่น ๆ
- 4) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในการใช้สอยโดยตรง เช่น ที่พักอาศัย เครื่องมือเครื่องใช้

นอกจากนี้ องค์กรที่มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ระดับนานาชาติ อาทิ องค์กรการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่า ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) สถานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) และ ศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาด้านอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property - ICCROM) ได้ร่วมกันกำหนดคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่³⁹ ดังนี้คือ

- 1) คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ผู้คนในปัจจุบันให้ความสำคัญกับทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แบ่งออกได้ดังนี้
 - คุณค่าเชิงอัตลักษณ์ เป็นกลุ่มคุณค่าที่มีความสัมพันธ์และความผูกพันด้านอารมณ์ ความรู้สึก ความผูกพันถึงความหลังหรือความทรงจำกับทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น ตำนาน ศาสนา ประเพณี จิตวิญญาณ ซึ่งอาจมีนัยทางการเมืองชาตินิยม
 - คุณค่าเชิงศิลปะหรือเทคนิค เป็นกลุ่มคุณค่าที่ขึ้นอยู่กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น ลวดลาย โครงสร้าง ทัศนียภาพ
 - คุณค่าเชิงจำนวนที่หายาก เป็นกลุ่มคุณค่าที่แสดงถึงทรัพยากรที่มีลักษณะคล้ายกัน อายุสมัยเดียวกัน มีจำนวนไม่มากหรือเป็นของหายาก
- 2) คุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจร่วมสมัย เป็นคุณค่าการใช้งานในสังคมร่วมสมัยแบ่งออกได้ดังนี้

³⁹ Feliden and Jokilehto อ่างใน ธนิก เลิศชาญฤทธิ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554, หน้า 32 - 34

- คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เป็นคุณค่าที่ทรัพยากรสามารถช่วยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ในการดำรงชีพได้ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะเงินตราเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่า ที่มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการมีชีวิตอยู่ได้ด้วย
- คุณค่าเชิงหน้าที่ใช้สอย เป็นคุณค่าที่เน้นการใช้งาน ทั้งการใช้งานแบบเดิมที่ทรัพยากรเคยถูกใช้มาหรืออาจมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่ได้
- คุณค่าเชิงการศึกษา เป็นคุณค่าที่คนในปัจจุบันใช้ในการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ
- คุณค่าเชิงสังคม เป็นคุณค่าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม ประเพณีที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันได้
- คุณค่าเชิงการเมือง เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทรัพยากรนั้น ๆ

ในส่วน ของ กฎบัตรอโคโมสไทย ว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการแหล่งโบราณสถาน และมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง อ้างใน การอนุรักษ์ และการจัดการมรดกวัฒนธรรม (วิฑูรย์ เหล็กขจรเรือง) หมวดที่ 3 คุณค่าการประเมินคุณค่า ดังนี้

ในหมวดนี้มีเนื้อหาแนะนำในกระบวนการก่อนตัดสินใจดำเนินการอนุรักษ์และบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง จะต้องทำการศึกษาวิจัยในทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเพื่อตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมให้ถ่องแท้ แล้วทำการประเมินคุณค่า ทั้งคุณค่าในภาพรวม คุณค่าเฉพาะแต่ละด้าน เช่น คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางวิทยาการ และการศึกษา คุณค่าในเรื่อง ขนาด โครงสร้างและวัสดุ การจัดลำดับความสำคัญ การประเมินศักยภาพของแหล่งโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์หรือพัฒนาใดๆ

- การศึกษาวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้อง
- การประเมินคุณค่า
- การจัดลำดับความสำคัญ
- การประเมินศักยภาพ

ซึ่งสายันต์ ไพรชาญจิตร กล่าวไว้ว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องในอดีตของชุมชนที่เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองและชุมชนที่มีคุณค่า ซึ่ง

มีความเกี่ยวข้องกันชุมชนเกิดกระบวนการจัดการวัฒนธรรมประกอบไปด้วยกิจกรรม 8 ลักษณะด้วยกัน⁴⁰ คือ

- 1) การศึกษาวิจัยและการสร้างความรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากร มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่น ทั้งเชิงกายภาพ เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ เชิงประวัติศาสตร์
- 2) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้สามารถทราบทรัพยากรนั้นๆ มีคุณค่าทางด้านใดบ้างและมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจ การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมจะช่วยให้มีฐานข้อมูลของทรัพยากรเพื่อใช้ในการประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาอื่นๆ
- 3) การอนุรักษ์ หมายถึงการคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากร วัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยว โดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละแห่ง
- 4) การจัดการความรู้เรื่องวัฒนธรรม โดยสร้างระบบจัดแสดง เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนในชุมชน กิจกรรมการจัดการความรู้เป็นปฏิบัติการสำคัญในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการศึกษา ซึ่งสามารถจัดให้มีสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือ เอกสารหรือสื่อต่างๆออกเผยแพร่
- 5) การฟื้นฟูผลิตซ้ำ และการสร้างใหม่ เป็นการสร้างคุณค่าและกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่
- 6) การใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ในการควบคุมและป้องกัน ซึ่งอาจเป็นข้อตกลงของชุมชน ในการกำหนดข้อกำหนดที่จะเอื้อต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
- 7) การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เข้ามาตามระบบทุนนิยม ที่มีการคิดการลงทุน ในเชิงธุรกิจที่มีการจัดหารายได้ จึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

⁴⁰ สายันต์ ไพรชาญจิตร (2551) อ้างอิงใน วุฒิชัย สันธิ. “การจัดการเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และ ศิลปวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครเชียงราย จังหวัดเชียงราย” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและ วัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556, หน้า 22

- 8) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ โดยการสร้างเครือข่ายจะเกิดการเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะช่วยกันในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางและยั่งยืน

แนวการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ใช้ประกอบการจัดการมรดกวัฒนธรรม เพื่อใช้ประโยชน์ เรียนรู้ และการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนภายใต้การศึกษาตามกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรม และการพิจารณาคูณค่าของมรดกวัฒนธรรมเป็นเบื้องต้น นอกจากองค์ความรู้จากหลักการจัดการทรัพยากรแล้วยังต้องอาศัยความรู้จากภายนอกชุมชนเพื่อปรับประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนภายในชุมชน

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

- (1) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม ตามโครงการ สืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรม แม่ฮ่องสอน หนังสือ เรื่อง “ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” สรุปเนื้อหาว่า เป็นการรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลเชิงลึกของเมืองแม่ฮ่องสอนในทุกด้าน เช่นสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ เนื้อหาแต่ละด้านเป็นการสืบค้น จากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ทุกกลุ่ม หลักฐานทางโบราณคดี และหลักฐานอื่นๆ ทั้งภาคภาษาไทย ภาษาต่างประเทศที่สอดคล้องกับเมืองแม่ฮ่องสอน ทั้งงานวิจัย หนังสือ บันทึกจดหมายเหตุ ภาพถ่าย ทั้งหมดถูกรวบรวมเพื่อการเรียนรู้ นำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษา และการพัฒนาระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด⁴¹
- (2) คณะกรมฝ่ายประมวลเอกสาร จดหมายเหตุ หนังสือเรื่อง “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแม่ฮ่องสอน สรุปเนื้อหาว่า เป็นการรวบรวมประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในทุกด้าน เช่น ประวัติความเป็นมาของจังหวัด ศิลปกรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิต มรดกทางธรรมชาติ ทรัพยากร แหล่งโบราณคดี ซึ่งหนังสือ

⁴¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กระทรวงวัฒนธรรม. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน, (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2549)

ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของ หนังสือชุด วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา ทั้ง 76 จังหวัด⁴²

(3) **อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์** หนังสือ เรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : การเรียนรู้ร่วมกันชุมชน” สรุปเนื้อหาว่า เป็นการเรียบเรียงองค์ความรู้ด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นผลของการบูรณาการองค์ความรู้ทางศึกษาศาสตร์ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่เน้นการประเมินผลงานและโครงการเกี่ยวกับการบริการวิชาการ การพัฒนาชุมชนและการศึกษาตลอดชีวิตจากภาคสนาม ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการวิจัยของประเทศและของสถาบันอุดมศึกษาที่สำคัญ 3 ประการคือ 1) การศึกษาพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจระดับรากหญ้า และระดับชุมชน 2) การนำความรู้ที่สืบค้นได้ กลับคืนแก่ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3) การใช้บริบทชุมชนเครือข่ายทางปัญญาและสิ่งแวดล้อมมิติต่าง ๆ เพื่อการพัฒนานักวิจัยในระดับชุมชนและสถาบัน องค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกับชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ และปฏิบัติงานอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเพื่อจัดการเส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมไทใหญ่ โดยกระบวนการศึกษา และมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชนในเขตเมืองแม่ฮ่องสอน⁴³

(4) **วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง** หนังสือเรื่อง “การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม” สรุปเนื้อหาว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม การอนุรักษ์ และจัดการมรดกวัฒนธรรม งานสถาปัตยกรรม โบราณสถาน และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ระดับสากลของชาติตะวันตก ตะวันออก และในประเทศไทย ตามแต่ละยุคต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย หลักการ แนวคิด วิธีการในการจัดการมรดกวัฒนธรรม เพื่อนำไปประยุกต์ พัฒนาในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม โดยมีกฎหมายของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กฎบัตรแต่ละประเทศ อย่างมีแบบแผน มีขั้นตอนในการ

⁴² คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ. *หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. (ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์, 2542)

⁴³ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ” (เชียงใหม่ : เครือข่ายงานวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏ, 2548)

ดำเนินงาน อาทิเช่น การปฏิสังขรณ์ บำรุงรักษา บูรณะ รื้อย้าย ปรับเปลี่ยน หรือต่อเติมใหม่ อย่างเหมาะสม คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ⁴⁴

(5) **รัศมี ชูทรงเดช** เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง “การสืบค้น และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม อย่างยั่งยืน ในอำเภอ ปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” สรุปเนื้อหาว่า เป็นการรวมงานวิจัยที่หลากหลายแขนง จากนักวิจัยที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่น ทางด้าน โบราณสถาน มานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ และวัฒนธรรมทุกแขนงสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับพื้นที่ทั้งสามประกอบด้วย อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อีกทั้งเป็นงานวิจัยระยะยาว และเชิงลึกที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่กำลังศึกษาพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในมิติต่าง ๆ เนื้อหาในงานวิจัยล้วนเป็นข้อมูลเชิงลึก ที่ละเอียดครบถ้วนด้านเนื้อหา ด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม สถานการณ์ของเมืองแม่ฮ่องสอนที่ค่อนข้างชัดเจน และเที่ยงตรง⁴⁵

(6) **สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ** หนังสือเรื่อง “เพื่อนคู่คิด มิตรคู่ครู แนวทางการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์” สรุปเนื้อหาว่า เป็นการรวบรวมวิธีการสอนสาระวิชาประวัติศาสตร์ที่มุ่งเน้นที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงในแต่ละรูปแบบการสอน และส่งเสริมวิธีการสอนประวัติศาสตร์ให้มีมาตรฐานครบตามหลักสูตรการสอนแก่ผู้สอน อีกทั้งยังส่งเสริมผู้เรียนทราบ เข้าใจ รักในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น มรดกของชาติ รวมถึงการตระหนักในการอนุรักษ์ และเห็นคุณค่าของมรดกของตน ซึ่งเนื้อหาในส่วนของรูปแบบการสอน สอดคล้องและสามารถนำไปเป็นวิธีการศึกษาในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสืบสารมรดกวัฒนธรรม⁴⁶

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

⁴⁴ วิฑูรย์ เหลือขวรุ่งเรือง, “การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม” (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2552)

⁴⁵ รัศมี ชูทรงเดช, “เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ โครงการประชุมทางวิชาการ การสืบค้น และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย ปางมะผ้า ขุนยวม”, 2552

⁴⁶ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, “เพื่อนคู่คิด มิตรคู่ครู แนวทางการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์” (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2554)

2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- (1) โยชิน บุญเฉลย และคณะ รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน” สรุปเนื้อหาว่า เป็นศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต คติความเชื่อ การแต่งกาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาหารพื้นเมือง อุปกรณ์เครื่องใช้ การละเล่นพื้นเมือง งานประเพณี ดนตรี/เครื่องดนตรี ภาษาและการสื่อสาร ในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน เพื่อหาแนวทางและกลไกการเชื่อมโยงเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับภาครัฐ เอกชน ชุมชน และสถาบันการศึกษาในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน และพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบเพื่อสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ซึ่งผลผลการศึกษาพบว่าในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนและบริเวณใกล้เคียงมีสิ่งที่มีทรงคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ การละเล่นพื้นบ้าน อาหารการกินของชาวไทยใหญ่ ประกอบกับมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นจำนวนมากกล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประวัติสงครามโลกครั้งที่ 2 ประวัติการค้าไม้สัก แนวคูเมืองเก่า บุคคลสำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โครงสร้างชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน การแต่งกายของชาวไทยใหญ่ เครื่องมือเครื่องใช้โบราณ เครื่องดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน ประเพณีสำคัญในรอบปี พิธีกรรมของชาวไทยใหญ่ อาหารคาว/หวาน สัตว์พื้นบ้าน พืชพื้นบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ถนน ภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายและการบริการนักท่องเที่ยวศาลเจ้าเมือง หลุมหลบภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานที่ออกกำลังกาย ร้านของที่ระลึก สถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ บ้านชาวไทยใหญ่ วัด และหน่วยงานราชการที่สำคัญ⁴⁷

- (2) ปุ่น เทียงบุญธรรม และคณะ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการ การออกแบบเบื้องต้น และการศึกษาความเป็นไปได้สำหรับพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเมืองแม่ฮ่องสอน รายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ 1 โครงการพิพิธภัณฑ์มีชีวิตเมืองแม่ฮ่องสอน” สรุป

⁴⁷ โยชิน บุญเฉลย และคณะ, “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนปีงบประมาณพ.ศ. 2551 , 2551

เนื้อหาว่า เป็นการศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นการรวบรวมบริบทเมืองแม่ฮ่องสอนทุกมิติ โดยมุ่งเน้นความหลากหลาย และคุณค่ามรดกวัฒนธรรมที่ยังปรากฏในพื้นที่ และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนพื้นเมืองในเมืองแม่ฮ่องสอน คือ คนไทใหญ่ อีกทั้งประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพแวดล้อม สถานการณ์ และการพัฒนาเมืองแม่ฮ่องสอนในทุกด้าน ซึ่งสรุปเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์เพื่อสนับสนุน โครงการออกแบบเบื้องต้น และการศึกษาความเป็นไปได้สำหรับพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเมืองแม่ฮ่องสอน โดยรายงานดังกล่าวมีเนื้อหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการศึกษา สืบค้นและเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ และบริบทเมืองแม่ฮ่องสอน สภาพแวดล้อม สถานการณ์การพัฒนามรดกวัฒนธรรมเมืองแม่ฮ่องสอน⁴⁸

- (3) ญัฐฉิ ษัญชัย (2551) วิทยานิพนธ์ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร อำเภอเมืองลำพูน” สรุปผลการศึกษา ได้ว่าในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร มีขั้นตอนการพัฒนา ดังนี้
1. ศึกษาบริบทชุมชนและค้นหาทีมวิจัยหลัก
 2. ทำความเข้าใจกับทีมวิจัยหลักและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับโครงการวิจัยและการร่วมเป็นทีมวิจัย
 3. ประมวล “ข้อมูลและองค์ความรู้” เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสารที่มีอยู่เดิม
 4. ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสารที่เยาวชนสนใจเพิ่มเติม
 5. ออกแบบสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพิ่มเติม
 6. วิเคราะห์ข้อมูล
 7. ฝึกอบรมการใช้โปรแกรมท้องถิ่น
 8. พัฒนาโปรแกรมฐานข้อมูลใหม่ที่เหมาะสมมากขึ้น โดยใช้โปรแกรม Microsoft Access
 9. นำเข้าข้อมูล
 10. สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากร

⁴⁸ ปูน เทียงบุรณ ธรรม และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการออกแบบเบื้องต้น และการศึกษาความเป็นไปได้สำหรับพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเมืองแม่ฮ่องสอน, 2553.

11. ธรรมชาติแม่น้ำสารด้านเนื้อหาและกระบวนการ และ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของเยาวชนและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเยาวชน ในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำสาร ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมของเยาวชนในบทบาทนักวิจัยหลักที่ได้ร่วมออกแบบกิจกรรมและปฏิบัติการในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำสาร 2) นักศึกษาซึ่งเป็นนักวิจัยร่วมที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของเยาวชน 3) งบประมาณที่ใช้จัดกิจกรรม ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น และ 4) การสนับสนุนของผู้ปกครองและผู้นำหมู่บ้านในการเข้ามามีส่วนร่วมของเยาวชนส่วนข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ คือ 1) ควรมีการทำความเข้าใจกับผู้ปกครองของเยาวชน 2) การมีส่วนร่วมของเยาวชนในฐานะผู้ตัดสินใจ ผู้ปฏิบัติการ และผู้ร่วมประเมินผล และ 3) มีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง โดยควรได้รับการสนับสนุนโดยผู้นำหมู่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบล⁴⁹

(4) **ชนกนถ วงษ์บุรณาวาทย วิทยานิพนธ์** เรื่อง “ กระบวนการเรียนรู้จากการท่องเที่ยวทัศนศึกษาของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สรุปผลการศึกษาได้ว่าการท่องเที่ยวทัศนศึกษาทำให้นักเรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

- 1) นักเรียนแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ มีส่วนในการเรียนรู้และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ก่อนไปท่องเที่ยวทัศนศึกษา ตลอดระยะเวลาเดินทางท่องเที่ยวทัศนศึกษา และหลังการท่องเที่ยวทัศนศึกษา โดยนักเรียนมีวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย และเรียนรู้อย่างมีความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลิน เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับความดี ความงาม ความจริง และทักษะทางสังคมผ่านกิจกรรมกลุ่ม
- 2) กระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง จากการสัมผัสสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วมอยู่บนฐานการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีครูเป็นผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้ และคอยกระตุ้นให้นักเรียนเรียนรู้ ด้วยการศึกษาค้นคว้า หาข้อมูล การสังเกต การซักถาม การถาม-ตอบ การฟัง การ

⁴⁹ ฉัฐวุฒิ ชาญชัย. การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำสาร อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

บันทึก การคิดเชื่อมโยง การคิดวิเคราะห์ การนำเสนอ และการสร้างสรรค์ความรู้
ด้วยตนเอง⁵⁰

(5) **รัชนิวรรณ กำจัด** วิทยานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้าน
สันคะยอม อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน” สรุปผลการศึกษา ได้ว่า พัฒนาการของกลุ่ม
เยาวชนบ้านสันคะยอม แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงกลุ่มหนุ่มสาวบ้านสันคะยอม
ช่วงกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอมก่อนปี 2545 และช่วงกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอมทำ
วิจัย ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอม มี 7 ขั้นตอน

- 1) ประมวลความต้องการและปัญหาของกลุ่ม
- 2) ระดมความคิดหาแนวทางแก้ปัญหา
- 3) จัดทำแผนปฏิบัติการ
- 4) ดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ
- 5) สรุปผลการดำเนินงาน
- 6) สรุปบทเรียนการเรียนรู้
- 8) ปรับปรุงการดำเนินการของกิจกรรมต่อไป

และส่วนปัจจัยที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอม
ได้แก่

- ปัจจัยภายในกลุ่มเยาวชน อาทิเช่น ความสามารถและบทบาทผู้นำกลุ่ม ศักยภาพ
แกนนำ เยาวชนมีจิตสำนึกร่วมในการพัฒนา โครงสร้างกลุ่มและความสัมพันธ์
ของสมาชิก
- ปัจจัยภายในชุมชน อาทิเช่น แรงผลักดัน และแบบอย่างที่ดีของผู้นำ ประเพณี
วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสนับสนุนของผู้ปกครอง ศักยภาพของ
กลุ่ม การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลปัจจัยภายนอกชุมชน อาทิเช่น
การเป็นสมาชิกของเครือข่ายเด็กและเยาวชน การเรียนรู้ผ่านงานวิจัยโดยการ
สนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชน⁵¹

⁵⁰ **ชนกนาถ วงษ์บูรณาวาทย**. กระบวนการเรียนรู้จากการท่องเที่ยวทัศนศึกษาของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (จิตวิทยาการศึกษา และการแนะแนว) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549

⁵¹ **รัชนิวรรณ กำจัด**. กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชน บ้านสันคะยอม อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วิทยานิพนธ์
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549

(6) **หทัยชนก ไชยวงศ์** การค้นคว้าอิสระ เรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยใช้ทฤษฎีความรู้เพื่อส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้ ทางประวัติศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนลำปางกัลยาณี สรุปผลการศึกษา ได้ว่า การใช้แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ทฤษฎีความรู้เพื่อเสริมสร้างการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์จำนวน 5 แผน แบบประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ และประเมินการสร้างองค์ความรู้จำนวน 5 ชุด ที่ได้สร้างขึ้นตามขั้นตอนและกระบวนการต่างๆตามหลักทฤษฎีนั้นจัดเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่สามารถใช้เป็นแบบอย่างในการจัดการเรียนการสอนได้ ซึ่งเห็นได้จากกระบวนการเรียนรู้ ที่เขียนไว้ในแผนการจัดการเรียนรู้ คือกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องต่อจุดประสงค์การเรียนรู้ ครอบคลุมสาระการเรียนรู้ มีความเหมาะสมของเวลาที่ใช้ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกการคิดวิเคราะห์ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความถนัดและคิดอย่างมีเหตุผล ส่งเสริมให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย แล้วสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง นอกจากนี้เป็นการสร้างวินัยในการทำงาน ฝึกให้มีนิสัยรักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อร่วมกันสร้างองค์ความรู้ของตนเองที่มีความลึกซึ้งตลอดจนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและโลก⁵²

(7) **สุทัศน์ กันทะมา** วิทยานิพนธ์ เรื่อง การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของคนไทยใหญ่สรุปผลการศึกษา ได้ว่า เงื่อนไข ปัจจัย ที่ทำให้วัฒนธรรมคงอยู่คือ การเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่อยู่ในรูปของความเชื่อซึ่งมีการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม จนกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ ศาสนาและความเชื่อได้ให้ความสำคัญต่อคำสอนโดยมีพิธีกรรมเป็นส่วนเชื่อมโยง ผ่านการกล่อมเกลาโดยชุมชนทำให้มีการปฏิบัติสืบต่อมา เป็นการกระทำซ้ำจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งส่วนกลไกที่ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนชาวไทยใหญ่คงอยู่นั้น ประกอบด้วยครอบครัวจะทำหน้าที่ถ่ายทอดภาษาพูด แบบแผน ความประพฤติตามวิถีชีวิตแก่ลูก ผู้อาวุโสทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ พระทำหน้าที่ถ่ายทอดศีลธรรมและการศึกษา ผู้ชำนาญการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม ความรู้ทางช่าง หัตถกรรม ผู้นำในชุมชนเป็น ผู้จัดและสนับสนุนประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน เครือญาติทำหน้าที่สนับสนุนช่วยเหลือในการทำพิธีกรรมต่าง

⁵² หทัยชนก ไชยวงศ์. การจัดการเรียนรู้โดยใช้ทฤษฎีความรู้เพื่อส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนลำปางกัลยาณี การค้นคว้าอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การสอน สังคม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555

ๆและวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่ที่คงอยู่นั้น ไม่ได้คงอยู่เหมือนเช่นในอดีต มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านคุณค่าของวัฒนธรรมและรูปแบบ⁵³

(8) **ธรรค์ ศรีรัตนบัลล์ วิทยานิพนธ์** เรื่อง “ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่เดิม และไทยใหญ่พลัดถิ่น (ทศวรรษ 2520 – 2550) สรุปผลการศึกษา ได้ว่า เมืองแม่ฮ่องสอนก่อรูปขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ภายใต้คิดการสร้างเมืองแบบไทยใหญ่ และเป็นเมืองไทยใหญ่เพียงแห่งเดียวในสยาม ที่ยังคงดำรงความเป็นไทยใหญ่ไว้ได้อย่างสืบเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2520 แม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งรองรับการอพยพเข้ามาของไทยใหญ่พลัดถิ่นด้วยเงื่อนไขปัญหาทางการเมืองของสหภาพเมียนมาร์ และความต้องการแรงงานราคาถูกในประเทศไทยทำให้ชาวไทยใหญ่จากรัฐฉาน อพยพเข้ามาแสวงหาโอกาสในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องและเพิ่มจำนวนมากขึ้น แม้ว่าพรมแดนของประเทศ ได้แบ่งแยกไทยพลัดถิ่นกับไทยใหญ่เดิมให้ต่างกัน แต่ด้วยสำนึกร่วมในความเป็นไทยใหญ่ และปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น นำไปสู่การมีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน โดยไทยใหญ่พลัดถิ่นหยิบยกทุนทางวัฒนธรรมไทยใหญ่ที่ยังคงมีอยู่อย่างเข้มข้นมาเสริมให้ “ความเป็นไทยใหญ่” ซึ่งกำลังจางจากความทรงจำของไทยใหญ่เดิม โดยร่วมสร้างและรื้อฟื้น “ตัวตน” ความเป็นไทยใหญ่ผ่านสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของการนับถือพุทธศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ และจารีตประเพณีซึ่งตกทอดมาจากยุคจารีต ในขณะเดียวกันไทยใหญ่พลัดถิ่น ซึ่งมีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นไทยใหญ่แม่ฮ่องสอนอย่างสืบเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ก็พยายามสร้างพื้นที่ “ความเป็นไทยใหญ่” ของตน โดยการสร้างผ่าน “ความเป็นไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน” และแสวงหาพื้นที่เพื่อสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นไทยใหญ่พลัดถิ่น” ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ รวมถึงการใช้พื้นที่สื่อในยุคโลกาภิวัตน์สร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงและสร้าง “ความเป็นไทยใหญ่” กับไทยใหญ่ที่กระจายตัวอยู่ทั่วทุกมุมโลก⁵⁴

⁵³ สุทัศน์ กันทะมา. การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่ วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัย, 2542

⁵⁴ ธรรค์ ศรีรัตนบัลล์. ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่เดิม และไทยใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2553

(9) ทศนันท์ บุญสวน วิทยานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน” สรุปผลการศึกษา ได้ว่าการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชนในการทำงานวิจัย 2) การค้นหาแกนนำเยาวชนเข้าร่วมเป็นทีมวิจัยและเยาวชนที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชน 3) การฝึกฝนจัดประชุมสัญจรแต่ละหมู่บ้าน 4) การพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในเวทีสัญจรแต่ละหมู่บ้าน 5) การประมวลข้อมูลการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก และ 6) การสรุปบทเรียนกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนและตัวบ่งชี้พัฒนาการ

นอกจากนี้พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก ได้แก่ 1) ทุนวิจัยสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค 2) นักวิจัย ที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดเงื่อนไขการเรียนรู้ร่วมกับเยาวชน 3) ผู้นำที่ตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ของเยาวชน 4) เยาวชนที่ร่วมเป็นทีมวิจัยและที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของชุมชน 5) การฝึกหัดของเยาวชนจัดเวทีสัญจรในแต่ละหมู่บ้าน และ 6) ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่รวบรวมจากการเวทีสัญจร ซึ่งเยาวชนใช้ประกอบการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ต่อเนื่อง⁵⁵

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

⁵⁵ ทศนันท์ บุญสวน. กระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550

ตารางที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

